

Den svenska kyrkopsalmens fyrahundraårsminne.

Snart sagt varje jubileum, som gäller händelser långt tillbaka i tiden, blir i våra dagar föremål för kritiska invändningar och betänkligheter. Så är också fallet med högtidlighållandet av den evangeliska församlingssångens och den svenska kyrkopsalmens födelseår.

Så till vida var Tysklands evangelisk-lutherska kristenhet dock skickad att för två år sedan fira den lutherska psalmens fyrahundraårsjubileum, att man med säkerhet *vet*, att de första lutherska psalmböckerna kommo ut i tryck 1524 (i Erfurt och Wittenberg). Hos oss i Sverige är det endast med stöd av vissa slutledningar som våra litteraturhistoriker ansett sig kunna fastställa året 1526 som vårt första psalmböksår. Förnämsta skälet att antaga just *detta* årtal är Gustav Vasas omnämmande av »the suenske visor eller sånger» (som sjungits i Stockholm), då konungen ger svar på dalkarlarnas klagomål den 14 maj 1527: den äldsta bevarade titeln på en svensk psalmbok är just »Swenske songer eller visor» (1536), och då den av konungen försvarade svenska psalm-sången redan i början av 1527 väckt oro och missnöje i en så pass avlägsen provins som Dalarna, måste, har man menat, de lutherska psalmerna varit i bruk redan året förut, Olaus Petris första skriftställarår. Icke utan intresse är det av Sverker Ek (Samlaren 1918) påpekade förhållandet, att de 1526 daterade svenska reformationstrycken »Een nyttwgh wnderwijsning» och »Een skön nyttugh vnderwisning» ha en träsnittsram kring titeln på första sidan, som blott återfinnes på två senare tryckalster, nämligen

den (enligt en antydning hos Peder Swart) möjligen redan 1526 utgivna, nu först från 1529 kända »En liten ingong j then helga scriff» och »Swenske Songer eller visor» 1536. När det gällde titelbladets dekore-ring, visade man vid denna tid en stark konservatism: upplaga efter upplaga behöll gärna samma ramornament. Utstyrelsen av 1536 års psalmbok skulle sålunda kunna tagas till intäkt för teorien om ett psalmböcker redan 1526.

Att i varje fall svenskspråkiga kyrkosånger funnits i tryck mot slutet av 1520-talet framgår såväl av 1529 års handbok, där »Wij som leffue på werlden her» och »Forbarma tich gudh öffuer mich» upptagits, som av den s. å. i Rostock av L. Dietz tjuvtryckta Malmöpsalmboken, där tre psalmer på bokens slutsidor rubriceras såsom »udtagne aff thet Svenske Exemplar» (vad nu f. ö. med detta uttryck kan betecknas). Dessa tre av Malmöreformatörerna till danska överflyttade psalmer äro »Then som wil en Christen heta», »O Jesu Christ som mandom togh» och »O Herre gudh aff himmelrich, wij må thet alle clagha», vilka i samma ordning återfinnas i fragmentet av »Någre Gudhelige Wijsor» (1530). Det är emellertid flere lån från Sverige, som danska psalmredaktörer gjort vid samma tid, och kanske har Ek rätt i att just de åtta psalmer i 1530 års svenska samling, som återfinnas på danska, ha utgjort *hela* innehålllet av 1526 års »Swenske Songer». M. a. o. detta första häfte skulle blott ha innehållit *åtta*, ej som hittills allmänt antagits *tio* psalmer.

Men — även om vi alltjämt våga

fasthålla den ytterst på G. E. Klemmings auktoritet vilande hypotesen om ett svenskt psalmhäfte 1526, hur skola vi föreställa oss, att den tidigaste evangeliska psalmsången utförts? Och i vilket sammanhang har den stått med den tidigaste svenska mässan, som i dess från 1531 kända gestalt icke ger rum för mer än *en enda* psalm i vår mening, nämligen »then songen om gudz bodhord (Then som wil en christen heta) eller noghen annan» såsom *graduale*?

Först på 1570-talet tycks, att döma av *Nova Ordinantia* (1575), församlingen mera allmänt ha börjat deltaga i psalmsången, instämmande i djäknkörens svenskspråkiga sång. Ännu i 1571 års kyrkoordning omtalas endast »Choren» såsom utförande psalmerna (jämte prästen, som, då kör ej fanns, fick sjunga ensam, eller, om han det ej kunde, helt enkelt *läsa* psalmerna). Man kan ej undgå att förvånas över hur ringa stöd våra äldsta lutherska gudstjänstordningar ge åt den populära uppfattningen av den stora lekmanaförsamlingens livliga aktiva deltagande i kyrkosången i och med reformationens genombrutt.

I företalet till Swenske Songer 1536 heter det: »på thet at ther motte fölia någon fruct medh, haffuer man nu j någon tijd begynnatt halla sådana songer på thet mål som aff allom förstås kan. Oc såsom thet haffuer hafftt god skääl medh sich, så haffua ock monga goda christna menniskior warit ther glade ått, siunga oc höra them gerna.» Det säges väl ej uttryckligen, men det förstås av sammanhanget, att dessa sånger skulle användas vid allmän gudstjänst — de sättas i motsats till sådan sång, som skett »på okunnogt mål», men på oförstått språk sjöng man ju ej annat

än vid kyrkliga handlingar. Om »Een iomfru födde» (sv. ps. 60) heter det (1530): »En loffsong... then man må siunga j församblingene om jwla tijd...» Vi ha ju även dalkarlarnas förut nämnda klagomål över »thet luterij... och suenska wisor och sångh». Hade de lutherska visorna blott sjungits i hemmen eller ute i det fria, hade de väl ej framkallat så stor oro. Men som sagt: Olaus' svenska mässa ger blott rum för *en enda* »sång», för resten en föga entusiasmerande samling minnesverser över tio Guds bud.

Måhända får man tänka sig, att den ymnigare och friare församlingssången förekommit vid de *predikotillfällen*, som enligt luthersk åskådning ovillkorligt borde åtfölja mässan, låt vara, att predikan ej fast inlemdes i nattvardsgudstjänsten förrän 1541. För dylika predikostunder fanns dessförinnan ingen som helst ritual: där kunde man alltså sjunga efter behag. Men osannolikt är väl ej heller, att här i Sverige, liksom i Tyskland och Danmark, vissa liturgiska partier i mässan t. ex. Introitus, Kyrie, Halleluja, Credo, Sanctus, åtföljts av eller kanske ibland ersatts med psalmsång på modersmålet, ehuru man funnit onödigt att därom ge någon anvisning i ritualet. Olaus' mässa 1531 är ju som bekant icke officiellt bindande. Man kan dessutom väl föreställa sig, att när svensk mässa först började firas i Stockholm (enligt en av Messenius meddelad tradition skall ju detta ha skett vid Olaus Petris bröllop i februari 1525), menighetens sång haft större utrymme, än vad som senare blev fallet. Den bitterhet, som huvudstadens tyska borgare visade »Mester Olaff secretarius» vid återkomsten från kyrkomötet i Örebro 1529 — de förebrädde honom, att han

»låt it beveka sig till att tråda från evangelium och låta det komma på det gamla igen» — kan ju möjligen betyda, att han tidigare intagit en radikalare ståndpunkt även i fråga om sången, än vi nu känna. Från Danmark berättas tidigt om oskickligt utförande av den nya sången i kyrkorna, ja det gick t. o. m. så långt, att man i en handbok (1539) inryckte en särskild förmaning mot oskolad och oskön sång av menigheten. Kanske har Olaus Petri gjort liknande erfarenheter och fördenskull funnit för gott att inskränka sångpartierna i mässan 1531.

Hur nu härmed än må vara, bör knappast frånvaron av direkta och uttryckliga föreskrifter om svensk sång i mässan tydas som bevis på att ingen annan svensk kyrkosång förekommit under senare hälften av 1520-talet än »songen om gudz bodhord» såsom graduale. Det finns ju en betydelsefull analogi härtill i den tyska medeltida gudstjänstordningen, där, såsom man vet, under mässan sånger på folkspråket kunde komma till utförande utan att detta nämndes i mässordningarna eller något slags ritualböcker, t. ex. »Christ ist erstanden» och »Nun bitten wir den heiligen Geist», ja Berthold av Regensburg berättar, att t. o. m. ett kort tyskt *credo* mångenstädes infogades efter det latinska: »Ich glaube an den Vater, ich glaube an den Sohn meiner Frauen St. Marien und an den heiligen Geist Kyrieleis.» Han tillägger: »Där den vanan finns, är det en god vana». Hauck som anför detta (Kirchengesch. Deutschland IV, s. 504 f.) citerar även (ibid. IV, s. 60) formliga uppmaningar till församlingen av predikande präster på 1100-talet att stämma upp en bönesång på sitt eget språk efter predikans slut.

Samme förf. nämner ock förekomsten av tysk växelsång mellan kör och församling (ibid. V, s. 335). Endast detta sista exempel är hämtat ur en trettonhundratalsagenda, *alla de andra* sakna belägg i liturgiska dokument. Det är ur predikningar eller andra utanför den rituellt fasta ordningen fallande uppteckningar som de tyska sångstyckena tillvaratagits, men alla ha med sig tillförlitliga vittnesbörd, att de sjungits vid gudstjänst i kyrkorna. Ritualböckerna voro ju avsedda för prästerna, och *de sjöngo* givetvis icke på folkspråket. Därför behövde de ej heller låta uppteckna folkets sånger i sina böcker..

Även hos oss har ju under katolska tiden dylik folklig andaktsång förekommit, såsom ej blott Gustav Vasa i sitt ovan citerade brev till dalallmogen betygar utan även Laurentius Petri i sin »*Dialogus* om then förvandling som medh Messone skedde» ger vissa exempel på. Utom svenska jul- och påskverser omtalar den sistnämnde, att man »alt åhret om kring när Monstranzet bärs vth och in pleghar mongenstedz någhot besynnerlighet quädha» (den ena av dessa sånger torde ha varit »Gud wari loffuat och högelig prijsat» i sin äldsta form, den andra *möjligen* »Tigh wari loff och prijs o Christ»). Men i intet fall, vare sig det gällt de till latinska sekvenser anslutna högtidsleiserna eller andra strofer på folkspråket, torde det latinska missalet (breviarier eller gradualet) givit någon som helst antydning om att en sång på modersmålet här eller där pläгат tillfogas. På samma sätt kan hänvisandet till eller insättandet av svenska sånger och visor i Olaus Petris mässa ha ansetts alldeles obehövt. Stor frihet i detaljerna betraktades ju såsom ett med evangelisk gudstjänst

naturligt sammanhörande privilegium¹.

En möjlighet kan vara, att den tidigaste svensk-lutherska psalmsången i våra kyrkor kommit in där ungefär som »Sionstoner» vid våra högmässor, innan Nya Psalmer 1921 gav rituell frihet åt vederbörande pastor att begagna vissa av dessa sånger. D. v. s. man sjöng ur »Sionstonerna» före ingångspsalmen, efter utgångspsalmen, möjligen och före predikstolspsalmen (som »körsång») eller på predikantens egen muntliga uppmaning från predikstolen såsom avbrott i predikan. Ingen kyrkohandbok från 1800-talet eller 1900-talets början ger stöd för att så skett, men vi veta nog, att det skett, särskilt i utpräglat lågkyrkliga församlingar, där pastor varit en vän av de andliga sångerna. Hotade någonstädes sådan sång att framkalla oreda, kan vederbörande ha funnit sig nödsakad att avstå från experimentet ungefär som Olaus Petri kanske måste göra efter 1529.

När man betraktar de åtta för sin tid mycket välskrivna psalmerna från 1526, kan man ju undra över att en sådan liten samling kunde komma så mycket oro och klagomål åstad. Det är ju inte *det svenska språket* i dem, som framkallar ogillandet och anstötten: med full rätt kan Gustav Vasa i sitt svar till dalkarlarna erinra om att »thet är sider cringom alth rikit j alla soknakirker, ath man plägar ther quäda på suensko och låffua gudh.» Utan från första stund har man vädrat »*lutheri*» i dem, d. v. s. kyrkans ledande män ha upptäckt deras andliga härstamning från Luther och Wittenberg. Frändskapen mellan t. ex. »O Fadher vår barmhertigh och godh» eller »O Jesu Christ som mandom togh» och de av Olaus Petri fritt över-

sätta, bearbetade eller författade reformationsskrifterna är lätt iögonfallande: den som vill göra sig besväret att påvisa överensstämmelser i tänke- och uttryckssätt, lär icke få något alltför betungande arbete — det är ju typiskt lutherska tankar i dem båda. Kanske ha även melodierna röjt härkomsten från reformationens hemland. En rätt kraftigt polemisk sång förekommer i det första häftet: »O Herre gudh aff himmelrich / wij må thet alle clagha», som ganska tydligt utpekar den gamla tron som »lång», »skrymterij», »giäckerij» och »dieflens falska läre». Det var ju ej så underligt, om denna sång väckte harm och bitterhet hos den heliga allmänneliga kyrkans anhängare. Antagligen ha fleré liknande och värre smådevisor tidigt uppträtt i Stockholm, liksom i utlandet, och bidragit att förgrova stridssättet. De nya sångerna och psalmerna spriddes genom legoknektar, gesäller och andra kringflackande personer, och borgerskapet såg nog ganska gärna dylik tjänstvillighet. På katolskt håll blev man naturligtvis ingalunda svaret skyldig.

Av de psalmer, som ingingo i vårt första lutherska psalmbäfte, ha vi ännu i behåll utom de två redan nämnda originalpsalmerna om formal- och materialprincipen för reformationen (n:r 21 och 49 i vår gällande psalmbok) tolkningen av Luthers Credopsalm: »Wij tro på alzmectig gudh» (n:r 17), »Vij som leffue på werlden här» (n:r 26), och »Een iomfru födde jtt barn j

¹ I Luthers *Formula missæ et communionis pro Ecclesia Vittenbergensi* (1523) anbefalles sjungande av tyska sånger efter Graduale, Sanctus och Agnus Dei eller ock stundom i stället för dessa stycken, ja hela mässan borde ibland kunna sjungas på tyska. Men av de redan då befintliga tyska gudstjänstsångerna anser Luther nästan blott »Gott sei gelobet», »Nun bitten wir den heiligen Geist» och »Ein Kindelein so löbelich» användbara. Eljes tillägger han: »*Nam non multas inuenias, quæ aliquid gravis spiritus sapiat*» (eller som J. A. Eklund tolkar det: »Man kan ej finna många, som hava något av Andens tyngd i sig»).

dag» (n:r 60: 1). En hymnliknande originalsång »Var gladh tu helga Christenheet» erinrar genom sin begynnelsestad om vår n:r 59: »Gläd dig, du helga kristenhet», men har f. ö. intet annat samband med denna psalm, än att båda behandla julens budskap.

Inför fyrahundraårsminnet måste vi väl med vemod konstatera, att av de ännu i vår psalmbok kvarstående psalmerna knappast någon lever ett fullt och kraftigt liv. Mest känd och omtyckt är väl »En jungfru födde ett barn i dag», därnäst »O Jesu Krist, som mandom tog», sedan kommer »O Fader vår», vars tunga allvar (och därtill väl stämda melodi) gör den främmande för nutidens smak. Detta mästerverk, vår första kända lutherska psalm, borde, långt mer än f. n. är fallet, komma till användning vid våra gudstjänster. Credopsalmen (n:r 17)

och dödspsalmen »Vi på jorden» (n:r 26) äro väl praktiskt taget obrukliga — alldeles för högtidliga och krävande, alldeles för mycket besläktade med gammal kyrk-helg, för att församlingen *nu* skulle orka lära sig dem på nytt. Må det sagda ej tydas som ett uttryck för likgiltighet för deras värde! Tvärtom må den önskan uttalas, att präster, kantorer, körledare och ungdomskretsar ville söka intränga i och göra sig förtrogna med dessa djupa och sköna tonskapelser. Det sjunges från våra orgelläktare så mycket tarvligt, likgiltigt, rent dåligt »för att förhöja gudstjänsten», medan det i stället snarare profanerar den. Våra gamla koraler från medeltid och reformationstid ha mycket större rätt till vårt intresse och vårt arbete och ge också en mycket rikare behållning för både öra och hjärta.

D. Emil Liedgren.

Handboksfrågorna vid 1925 års kyrkomöte.

I kyrkomötesprotokollen från gångna tider spela de liturgiska reformförslagen en betydande roll. Nästan varje kyrkomöte har såsom arbetsresultat kunnat uppvisa en eller flera ändringar i kyrkohandboken. I detta avseende intager 1925 års kyrkomöte nära nog en särställning. Knappast något beslut om omedelbar ändring i handboken fattades. Varpå detta berodde skall i det följande i någon mån klarläggas.

Först må dock ett par beslut antecknas, genom vilka kyrkomötet i någon mån avvek från sin annars synnerligen återhållsamma hållning. Kyrkomötet antog med några smärre modifikationer det förslag till liturgi vid barndomsguds-

tjänst och ungdomsgudstjänst som förelades kyrkomötet i skrivelse från Kgl. Maj:t. Kyrkomötet antog detta såsom ett tillägg till kyrkohandboken. Därigenom markerades att det här icke var fråga om ett ritual jämnställt med dem som handboken sedan gammalt upptager. Det rör en gudstjänstform som icke är i lag föreskriven. I själva verket har prästerskapet i fråga om dessa fria händer. Det nya ritualet skall säkerligen genom sin egen tyngd och såsom infört i handboken, låt vara i ett tillägg, åstadkomma större enhetlighet än som nu är förhållanden med avseende på det nämnda slaget gudstjänster. Det förutsattes att liturgien kan anpassas efter lokala förhållanden.